

УДК 336.71

О. В. Лисенок,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі, м. Київ

УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ТА ВИТРАТАМИ – ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВ

В статті розглядається сутність доходів і витрат, здійснюється аналіз їх динаміки та структури по банківській системі України і розраховуються коефіцієнти рівня витрат вітчизняних банків.

The paper considers the nature of income and expenditure, the analysis of the dynamics and structure of the banking system of Ukraine and calculated ratios in costs of domestic banks.

Ключові слова: банк, доходи, витрати, аналіз, оптимізація, управління.

Keywords: bank, income, expenses, analysis, optimization and management.

Постановка проблеми. Сьогодні вітчизняні банки перебувають у важкому фінансовому становищі, адже здійснювати прибуткову діяльність в умовах фінансової кризи надзвичайно складно. Саме тому аналіз процесу формування доходів банку нині є актуальним і потребує комплексного дослідження. Водночас на прибуток банку впливають не тільки його доходи, але й витрати, які кредитна установа здійснює для забезпечення свого функціонування та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням управління доходами і рентабельністю банку присвячено багато наукових праць. Зокрема проблеми аналізу доходів розглянуто у роботах Л. О. Савіної, Т. Д. Косової, В. М. Кочеткова, Л. О. Примостки. Велику увагу приділено застосуванню факторних моделей при аналізі дохідності банку у працях А. М. Герасимовича та І. М. Парасій-Вергуненко. Серед зарубіжних економістів дану тематику досліджували Пітер С. Роуз, Джозеф Ф. Сінкі, М. А. Поморина, А. Н. Шаталов, В. В. Бабанов та ін. Вагомий внесок у дослідження банківської рентабельності зробили вітчизняні науковці: О. В. Васюренко, О. М. Колодізів, О. В. Молчанов, О. Пернарівський, І. В. Сало, Н. П. Радковська, О. О. Рибалка, В. П. Савчук та ін.

Постановка завдання. Для багатьох вітчизняних банків концепція ефективного управління доходами і витратами ще не набула значення практичної методології при прийнятті безпосередніх управлінських рішень через свою невизначеність.

Вклад основного матеріалу. Якщо звернутись до дослідження науковцями та практиками терміну «доходи» [1; 2; 3; 4; 5; 6], то можемо дійти висновку, що в основному доходи банківської установи означають валові надходження грошових та інших коштів, які в процесі звичайної діяльності банку виникають від реалізації банківських продуктів та надання послуг. Загалом доходи банку прийнято поділяти на процентні, комісійні, торговельні та інші операційні доходи.

Що стосується поняття «витрат», то з цього приводу слід зауважити, що в економічній та практичній літературі і нормативних документах часто застосовуються такі терміни, як «витрати» та «затрати». Як зазначає В. Дерій, доречним є використання терміна «витрати», а термін «затрати» він пропонує вживати лише тоді, коли мова йде про індивідуалізовані натуральні вимірники. Якщо ж справа доходить до грошового вимірника, то однозначно треба говорити про термін «витрати» [7, с. 157].

У вітчизняному законодавстві «витрати» трактуються як зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів чи збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення чи розподілу власниками) [6].

Слід наголосити, що до початку фінансової кризи витрати не розглядалися як окремий об'єкт управління в банківській справі, оскільки висока дохідність банківських операцій відсувала проблеми управління витратами на задній план, хоча причин змінити «філософію» управління було більше ніж достатньо: низька капіталізація банківських установ, збільшення вартості залучених банками ресурсів тощо. Тому сьогодні банки змушені не тільки переглядати якість їхніх активів та слідкувати за рівнем ліквідності, а й оптимізувати витрати. У зв'язку з цим зауважимо, що процес формування витрат банку і управління ними в його практичній діяльності є не самоціллю, а одним із факторів забезпечення фінансової стійкості банківської установи.

Відмітимо, що на практиці управління витратами банку зводиться до оцінки дотримання кошторису витрат шляхом порівняння фактичних витрат з їх плановою сумою або порівняння витрат звітного періоду з витратами базового періоду [8, с. 42]. Одночасно вивчаються і причини допущених перевитрат та виявляються резерви більш економного витрачання коштів в перспективі. При необхідності приймаються рішення, спрямовані на скорочення тих чи інших витрат залежно від їх затвердження правлінням або радою банку [9].

Таким чином, основне завдання управління витратами – створення механізму, що забезпечує оптимізацію та мінімізацію витрат банку шляхом приведення їх у відповідність з обраною прибутковістю.

Слід відмітити, що основними напрямками поточного управління витратами є:

- 1) орієнтація на оптимізацію поточних витрат – передбачає здійснення будь-яких витрат, які визнані доцільними з точки зору їх окупності або інших критеріїв;
- 2) орієнтація на мінімізацію витрат – диференціація витрат на декілька категорій: об'єктивно необхідні витрати; витрати, що підлягають раціональній мінімізації; витрати, що здійснюються за залишковим принципом.

Зауважимо, що практично в кожному банку є резерви для зниження витрат до раціонального рівня, що дозволяє забезпечити зростання фінансово-економічної ефективності діяльності банку і підвищення його конкурентоздатності. Такий підхід до витрат дасть змогу банківській установі встановлювати вигідні і диференційовані тарифи. Однак є ряд об'єктивних факторів, під впливом яких банк змушений збільшувати витрати: імідж банку; необхідність «йти в ногу з часом»,

формуючи свою матеріальну і нематеріальну бази; потреба у висококваліфікованих, а відповідно і високооплачуваних фахівцях та ін.

Отже, перед банками стоїть завдання не тільки знижувати рівень поточних та майбутніх витрат, але, що дуже важливо, і оптимізувати їх адекватно до цілей та завдань фінансової діяльності, реалізація яких можлива тільки на основі оцінки витрат і ефективного управління ними, що передбачає:

- визначення економічної доцільності витрат банку;
- розрахунок витрат за окремими структурними підрозділами і банку в цілому;
- розрахунок витрат за банківськими продуктами – оцінка їх собівартості;
- підготовку інформаційної бази, яка дозволяє аналізувати витрати при виборі і прийнятті управлінських рішень;
- пошук резервів зниження витрат.

Відповідно до зазначеного вище, виділяють такі підходи до управління доходами банківської установи:

- консервативний підхід – орієнтація банку на операції з обмеженим, але високонадійним і стабільним доходом;
- агресивний підхід – пріоритетна орієнтація на максимізацію прибуткових операцій, незважаючи на рівень ризику, пов'язаний з їх проведенням. Цей підхід доцільний на стадії розвитку банку і використовується з метою забезпечення швидкого зростання вкладеного капіталу. Оскільки тут присутній високий ступінь ризику, необхідні високий професіоналізм працівників банку, наявність формалізованих технологій здійснення операцій та ефективна система ризик-менеджменту;
- поміркований підхід – диверсифікація операцій банку, тобто раціональне співвідношення між високоприбутковими та надійними операціями [10, с. 91 – 95].

Зауважимо, що аналіз складових доходів і витрат банківської установи дає можливість описати її фінансовий стан, прибутковість, рентабельність, масштаб операцій порівняно з конкурентами, основні напрями діяльності, ставлення до персоналу, якість кредитного портфеля, ступінь участі банку у формуванні податкових надходжень до бюджету. Означений перелік характеристик є далеко не вичерпним, проте яскраво демонструє, що аналіз структури банківських доходів і витрат – необхідна передумова для ухвалення потенційними клієнтами, вкладниками, інвесторами, іншими банками рішення про доцільність співпраці з тим чи іншим банком.

Аналіз структури доходів банківської системи протягом 2004 – 2010 рр. (табл. 1) засвідчує такі основні тенденції:

Таблиця 1.
Структура доходів банківської системи України на 01.01*

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Доходи, млн. грн.	20072	27537	41645	68185	122580	142995	136848
Питома вага, %	100	100	100	100	100	100	100
Процентні доходи, млн. грн.	13556	19029	30259	50842	88370	119083	113334
Питома вага, %	67,54	69,10	72,66	74,56	72,09	83,28	82,82
Комісійні доходи, млн. грн.	4615	5775	8315	12450	19872	16107	15354
Питома вага, %	22,99	20,97	19,97	18,26	16,21	11,26	11,22
Торговельний дохід, млн. грн.	1062	1187	2047	2896	11523	1965	2988
Питома вага, %	5,29	4,31	4,92	4,25	9,40	1,37	2,18
Інші доходи, млн. грн.	839	1546	1024	1997	2815	5840	5172
Питома вага, %	4,18	5,61	2,46	2,93	2,30	4,08	3,78

* Складено та розраховано автором на основі даних [11]

– процентні доходи (на рівні від 67% до 83%) традиційно є домінуючою складовою валових доходів банківських установ. Це пояснюється тим, що кредитування в різних формах було і залишається основним напрямом банківської діяльності;

– комісійні доходи (11% – 22%) є другим за питомою вагою джерелом банківського прибутку, значення якого поступово зростає завдяки розширенню переліку різноманітних банківських операцій, впровадженню нових технологій, збільшенню кількості клієнтів і споживачів банківських послуг;

– питома вага доходів від торговельних операцій в останні роки не перевищує 1% – 2%, передусім унаслідок гранично низької курсової маржі;

– частка інших видів доходів поступово зростає і перебуває протягом останніх років дослідження на рівні 4% (рис. 1).

–

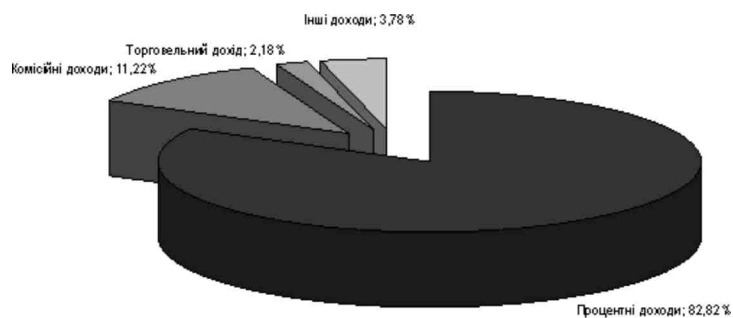

Рис. 1. Структура доходів вітчизняних банків на 01.01.2011
(складено та розраховано автором на основі [11])

Розглянувши в загальних рисах існуючі пропорції банківських доходів, звернемося до дослідження питання збалансованості структури банківських витрат протягом 2004 – 2010 років (табл. 2).

Аналіз даних, наведених у таблиці 2, дає підстави стверджувати, що структура витрат банківської системи України в цілому відображає такі основні тенденції:

- процентні витрати, питома вага яких коливається в межах 36% – 46%, є основною статтею банківських витрат;
- комісійні витрати протягом досліджуваного періоду стабільно становлять близько 2% валових витрат;
- питома вага адміністративних та інших операційних витрат (що включають витрати на персонал, оренду, утримання основних засобів, господарські, комунальні, транспортні витрати тощо) становить 20% – 34%;

Таблиця 2.
Структура витрат банківської системи України на 01.01*

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Витрати, млн. грн.	18809	25367	37501	61565	115276	181445	149875
Питома вага, %	100	100	100	100	100	100	100
Процентні витрати, млн. грн.	7756	10907	16579	28613	50818	65358	61409
Питома вага, %	41,24	43,00	44,21	46,48	44,08	36,02	40,97
Комісійні витрати, млн. грн.	500	537	753	1393	2187	3010	2680
Питома вага, %	2,66	2,12	2,01	2,26	1,90	1,66	1,79
Адміністративні та інші операційні витрати, млн. грн.	6328	8376	11884	18522	28154	36639	39123
Питома вага, %	33,64	33,02	31,69	30,09	24,42	20,19	26,10
Витрати на формування резервів, млн. грн.	2380	2777	4585	7257	24124	65866	46107
Питома вага, %	12,65	10,95	12,23	11,79	20,93	36,30	30,76
Податок на прибуток, млн. грн.	409	815	1405	2045	3246	-652	-130
Питома вага, %	2,17	3,21	3,75	3,32	2,82	-0,36	-0,09
Інші витрати, млн. грн.	1436	1955	2295	3735	6747	11224	686
Питома вага, %	7,63	7,71	6,12	6,07	5,85	6,19	0,46

* Складено та розраховано автором на основі даних [11]

- частка відрахувань в резерви в структурі витрат коливається в межах від 11% до 36%;
- податок на прибуток до 2009 року становив близько 3% у структурі витрат банківських установ, а у 2009 – 2010 рр. в цілому по банківській системі був від'ємною величиною;
- частка інших витрат поступово знижується і становить на 01.01.2011 приблизно 0,5% (рис. 2).

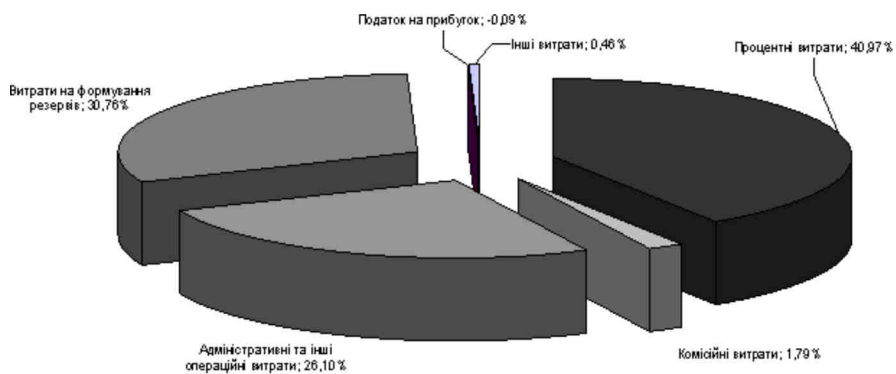

Рис. 2. Структура витрат вітчизняних банків на 01.01.2011
(складено та розраховано автором на основі [11])

Слід відмітити, що показником, який характеризує ефективність витрат банку, є коефіцієнт CIR (Cost Income Ratio) – відношення адміністративних та інших операційних витрат до валового доходу (рис. 3). Чим нижче значення цього показника, тим ефективніше (за інших рівних умов) функціонує банківська установа.

Таким чином, як свідчать дані на рисунку 3, ефективність витрат банківської системи України поступово покращувалась починаючи з 2004 року до початку 2009 року і найнижче значення показника CIR спостерігається саме на 01.01.2009 року – майже 23%. Проте, у зв'язку з фінансовою кризою, ефективність витрат українських банків почала погіршуватись, про що свідчить поступове зростання показника CIR протягом 2009 – 2010 років.

Слід також відмітити, що відповідно до принципу прибутковості, доходи банку повинні перевищувати витрати, тому загальна оцінка динаміки витрат банку містить аналіз певних коефіцієнтів (табл. 3), а їх аналітичні значення по банківській системі України наведені у таблиці 4.

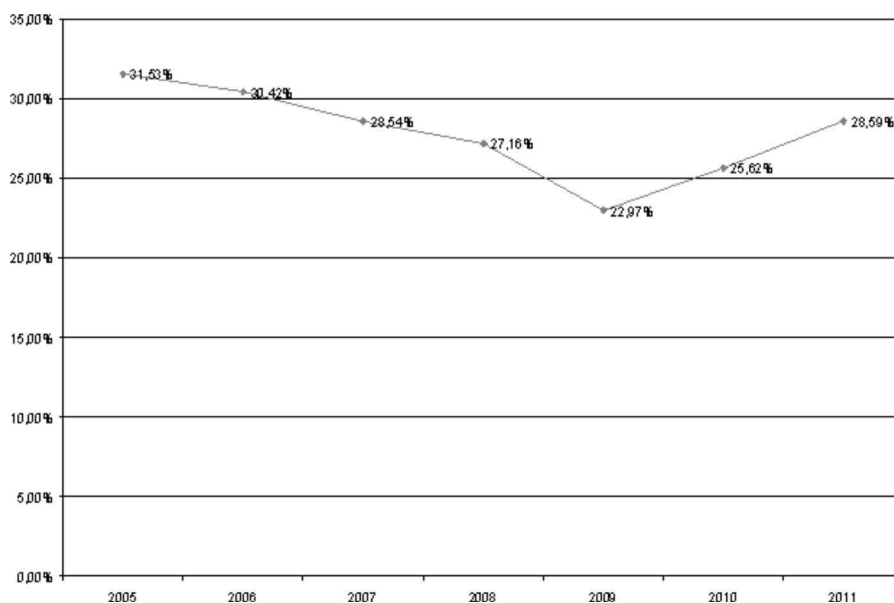

Рис. 3. Динаміка показника CIR (Cost Income Ratio) вітчизняної банківської системи на 01.01
(складено та розраховано автором на основі даних табл. 1 і 2)

Таблиця 3.

Показники для загальної оцінки рівня витрат банку [12, с. 162]

Коефіцієнт	Методика розрахунку	Характеристика
1. Коефіцієнт дієздатності банку	Співвідношення витрат і доходів	Не повинен перевищувати 0,95, а збільшення його до 1,0 і вище свідчить про те, що банк стає збитковим
2. Коефіцієнт режиму економії витрат	Співвідношення темпів зростання витрат і темпів зростання доходів	Якщо рівень показника $Ke < 1$, то це свідчить, що банк дотримується режиму економії витрат

Таблиця 4.

Загальна оцінка рівня витрат банківської системи України на 01.01*

Показник	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Витрати, млн. грн.	13122	18809	25367	37501	61565	115276	181445	149875
Темп зростання витрат, %	34,10	43,34	34,87	47,83	64,17	87,24	57,40	-17,40
Доходи, млн. грн.	13949	20072	27537	41645	68185	122580	142995	136848
Темп зростання доходів, %	33,23	43,90	37,19	51,23	63,73	79,78	16,65	-4,30
Коефіцієнт дієздатності	0,94	0,94	0,92	0,90	0,90	0,94	1,27	1,10
Коефіцієнт режиму економії	1,03	0,99	0,94	0,93	1,01	1,09	3,45	4,05

* Складено та розраховано автором на основі даних [11]

Дані таблиці 4 свідчать, що вітчизняні банки не дотримувались коефіцієнта дієздатності протягом 2009 – 2010 років, оскільки він значно перевищував одиницю, тобто українська банківська система продемонструвала збитковість протягом цих років. Як видно з аналізу, найгіршим роком для української банківської системи був 2009, за результатами якого витрати банків перевищили їх доходи в 1,27 рази. Що стосується коефіцієнту режиму економії (рис. 4), то за результатами аналізу можемо сказати, що темп зростання витрат значно випереджав темп зростання доходів банків протягом 2009 – 2010 років, і це призвело до того, що банківський сектор у цілому отримав збитки на загальну суму 51477 млн. грн.

Отже, банківській системі України необхідно терміново знижувати темпи зростання витрат, оскільки спостерігається не найкраща тенденція протягом всього аналізованого нами періоду і це може призвести до катастрофічних наслідків, пов'язаних з банкрутством і ліквідацією банків та нестабільністю банківської системи, що підірває довіру клієнтів до банків і, як наслідок, призводить до відтоку грошових коштів, що стає наслідком зниження темпів кредитування економіки країни.

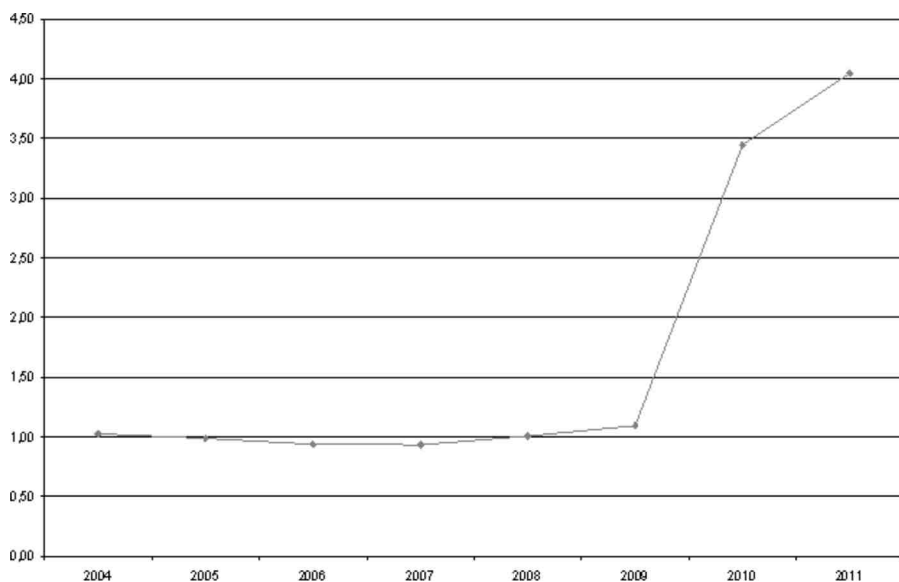

Рис. 4. Динаміка коефіцієнта режиму економії на 01.01

(складено автором на основі даних таблиці 4)

З цього приводу слід відмітити, що основними напрямками зниження витрат банків можуть бути:

- 1) скорочення персоналу або зниження заробітної плати банківських працівників, проте це може призвести до дефіциту кваліфікованих спеціалістів у майбутньому, погіршення якості обслуговування клієнтів та невдоволення працівників банку;
- 2) закриття нерентабельних філій, відділень, точок продажу, але це може призвести до втрати клієнтів чи ринкових позицій;
- 3) скорочення загальноадміністративних витрат банку, що може призвести до погіршення якості надання послуг.

Висновки. Таким чином, в умовах фінансово-банківської кризи актуальним стає пряме скорочення витрат, яке допомагає за короткий термін поліпшити фінансовий стан банків і на практиці, як правило, проходить першим етапом в комплексі заходів щодо оптимізації витрат. Однак необхідно враховувати, що оптимізація та скорочення витрат повинні бути зваженими і продуманими процесами. Як відомо з банківської практики, реалізація заходів з оптимізації витрат в короткостроковій перспективі може принести економію коштів близько 10% – 20% [8, с. 42], проте в довгостроковій перспективі ефект економії може бути знівельовано скороченням обсягів активів і пасивів.

У підсумку варто наголосити, що оптимізація витрат є необхідною умовою підвищення ефективності діяльності банківської установи, але необхідно враховувати, що успішна реалізація скорочення витрат передбачає:

- чітко сформульовані стратегічні фінансові цілі розвитку банківської установи;
- зміну операційної моделі бізнесу банку;
- персональну відповідальність менеджерів за реалізацію затверджених стратегічних фінансових цілей діяльності банку.

Отже, процес оптимізації та зниження витрат банків і управління ними в практичній діяльності банківських установ є не самоцілью, а одним із факторів забезпечення їх фінансової стійкості та прибуткової діяльності. Ефективне управління доходами і витратами комерційних банків полягає у встановленні прозорих і ефективних механізмів управління фінансами банку, спрямованих на проникнення кредитних установ у зовнішнє середовище з урахуванням дилеми надійності та ліквідності-прибутковості.

Література:

1. Енциклопедія банківської справи України / [редкол.: В. С. Стельмах та ін.] – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
2. *Мищенко В. І.* Банківські операції: підручник / В. І. Мищенко, Н. Г. Слав'янська. – К.: Знання, 2006. – 727 с.
3. Банківські операції: підручник – 3-тє вид., перероб. і доп. / [А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін.]; за заг. ред. д-ра економ. наук, проф. А. М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
4. *Васюренко О. В.* Банківські операції: навч. посіб. – 6-тє вид., перероб. і доп. / О. В. Васюренко. – К.: Знання, 2008. – 318 с.
5. *Роджер Лерой Миллер, Давид Д. Ван-Хуз.* Современные деньги и банковское дело: пер. с англ. / Р. Л. Миллер, Д. Д. Ван-Хуз. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 856 с.
6. Про затвердження Правил бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України [електронний ресурс]: Постанова Правління НБУ від 18.06.2003 №255. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
7. *Дерій В.* Термін “витрати” та його трактування для потреб обліку і контролю / В. Дерій // Галицький економічний вісник. – 2010. – №1. – С. 154–160.
8. *Коняев А. А.* Оптимизация затрат в коммерческом банке / А. А. Коняев // Финансы и кредит. – 2011. – №5. – С. 42–47.
9. *Новашина Т. С.* Управление затратами банка: методическое пособие [Электронный ресурс] / Т. С. Новашина, Т. В. Карасева. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/734717/>.
10. *Криклій О. А.* Управління прибутком банку: монографія / О. А. Криклій, Н. Г. Маслак. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. – 136 с.
11. Дані фінансової звітності банків України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.
12. *Лисенок О. В.* Практикум з курсу “Аналіз банківської діяльності”: навч. посібник / О. В. Лисенок. – К.: КНЕУ, 2010. – 307 с.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2011 р.

ТОВ "ДКС Центр"